

ZDENKO VINSKI

STAROHRVATSKE NAUŠNICE
U ARHEOLOŠKOM MUZEJU U ZAGREBU

Iz ranosrednjovjekovne zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu publiciram ovdje niz naušnica većim dijelom tipično starohrvatskog obilježja; dvije tri među njima manje su tipične, dok je jedna bizantski import. Pojedine od ovih naušnica bile su već ranije objavljene u stručnim i u nestručnim publikacijama, međutim potrebno je donijeti sve naušnice (t.j. barem one koje su mi pristupačne), poradi boljeg pregleda nad tim doista važnim arheološkim materijalom ranoga srednjeg vijeka u Hrvatskoj. Zato publiciram uz naušnice jednog lokaliteta iz panonske Hrvatske i naušnice nađene točno na istom mjestu, koje su slučajno dospjele u osječki muzej. Nadalje pripadaju ovamo i dvije naušnice od zlata, koje su smještene u muzejskom tresoru, ali mi one zbog preseljenja muzeja sada nisu pristupačne, pa mogu na njih tek upozoriti. Taj se nakit nalazi u zagrebačkom Arheološkom muzeju već dulje vremena, a kako je nađen na terenu slučajem, to je pretežno popraćen oskudnim i nedovoljnim podacima o točnom mjestu samog nalazišta, o okolnostima gdje, kako i kada je iskopan i donesen u muzej i t. d. Reproducirani nakit je na fotografijama gotovo sav nešto umanjen, jedino je crtež prstena uvećan, a brojeve slika preskačem koji put iz tehničkih razloga. Sve fotografije snimio je muzejski preparator — fotograf Jakov Pavelić.

A) L u k a — selo na otoku P r v i ć u kod Šibenika. Nađeno navodno u osamljenom grobu; drugih podataka nema.

- 1) Naušnica inv. br. 7758 (sl. 1) od posrebrene bronce, ukrašena filigranskom žicom, oštećena, fali gornji dio karičice i četiri jagode nekada smještene po sredini i na dnu karičice (širina naušnice = 4,5 cm, širina karičice = 0,4 cm, debljina karičice = 0,2 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7759 (sl. 2) kao pod 7758 (širina naušnice = 4,9 cm, širina karičice = 0,4 cm, debljina karičice = 0,2 cm).

- 3) Naušnica inv. br. 7760 (sl. 3) kao pod 7758. Ušćuvana je jedna čitava jagoda, a od druge fragment; jagoda je dugoljasta, šuplja i glatka, sastavljena od dvije polovine i ukrašena filigranskom žicom (širina naušnice = 4,9 cm, širina karičice = 0,4 cm, debljina karičice = 0,2 cm, širina jagode = 1,2 cm, dužina jagode = 1,65 cm).
- 4) Naušnica inv. br. 7761 (sl. 4) kao pod 7758 (širina naušnice = 5,4 cm, širina karičice = 0,4 cm, debljina karičice = 0,2 cm).
- 5) Naušnica inv. br. 7762 (sl. 5) kao pod 7758. Na karičici se primjećuju tragovi šest petlji, od kojih su dvije petlje sačuvane; na njima su visjeli privjesci, i to vjerojatno lančići (širina naušnice = 5,1 cm, širina karičice = 0,5 cm, debljina karičice = 0,25 cm).
- 6) Naušnica inv. br. 7763 (sl. 6) kao pod 7758. Jagode fale, bile su tri, jer se na mjestu četvrte jagode nalazi ukras kružnog oblika prošupljen u sredini (širina naušnice = 5,1 cm, širina karičice = 0,45 cm, debljina karičice = 0,2 cm, promjer kružnog ukrasa = 1,6 cm).
- 7) Naušnica inv. br. 7764 (sl. 7) od posrebrene bronce s jednom jagodom, koja je dugoljasta, šuplja i glatka, a sastavljena je od dvije polovice i ukrašena po sredini filigranskom žicom (promjer karičice = cca 4,75 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 1,5 cm, dužina jagode = 2 cm).
- 8) Naušnica inv. br. 7765 (sl. 8) kao pod 7764, oštećena na karičici i na jagodi (promjer karičice = cca 4,1 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 1,55 cm, dužina jagode = cca 2 cm).
- 9) Naušnica inv. br. 7766 (sl. 9) kao pod 7764 (promjer karičice = cca 3,7 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 1,3 cm, dužina jagode = 1,85 cm).
- 10) Naušnica inv. br. 7767 (sl. 10) kao pod 7764, oštećena na karičici (promjer karičice = cca 4,4 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 1,45 cm, dužina jagode = 1,8 cm).
- 11) Dvije jagode inv. br. 7768 (sl. 11 i 12) s naušnica kao pod 7764 (širina jagode = 1,4 cm, dužina jagode = 1,8 cm).
- 12) Jagoda inv. br. 7769 (sl. 13) s naušnice od posrebrene bronce, dugoljasta, šuplja i glatka, sastavljena od dvije polovice i ukrašena jednim redom filigranske žice. Na jednom je kraju rupa, a na drugom završetak u obliku bobice (širina jagode = 1,25 cm, dužina jagode = 1,95 cm).
- 13) Jagoda inv. br. 7770 (sl. 14) kao pod 7769, oštećena, ukrašena s dva reda filigranske žice (širina jagode = 1,35 cm, dužina jagode = 2 cm).

- 14) Jagoda inv. br. 7771 (sl. 15) s naušnice od posrebrene bronce, oštećena, dugoljasta, šuplja, ukrašena mrežastom filigranskom žicom; na jednom je kraju rupa, a na drugom završetak u obliku bobice (širina jagode = 1,35 cm, dužina jagode = cca 2,25 cm).
- 15) Naušnica inv. br. 7772 (sl. 16) od posrebrene bronce s jednom jagodom, koja je oštećena, dugoljasta i šuplja, a na njoj se vide tragovi ukrašavanja ulaganjem raznobojnog stakla (možda zamjena za poludrago kamenje); ulošci fale, ali se obrubi jasno razlikuju od malenih kružnih ukrasa filigranske žice na jagodi (promjer karičice = cca 4,6 cm, debljina karičice = 0,14 cm, širina jagode = 1,56 cm, dužina jagode = 2,35 cm).
- 16) Naušnica inv. br. 7773 (sl. 17) kao pod 7772 (promjer karičice = cca 3,64 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 1,6 cm, dužina jagode = 2,38 cm).
- 17) Prsten inv. br. 7774 (vidi crtež) vjerojatno import bizantske provenijencije. Na kolutu od slabe srebrne legure pripojena je kruna prstena od boljeg srebra rađena rebrasto na proboj, djelomično oštećena; u krunu je uložena kasnoantikna gema na karneolu koja prikazuje životinju i stablo (promjer koluta = 2,4 cm, dužina krune = 2 cm, širina krune = 1,8 cm).

B) Konjevrate kod Šibenika. Pri kopanju temelja za glavni oltar crkve Sv. Ivana 1849 g. našla se na 1 m dubine ploča, a ispod nje 1 m dubok četverouglast grob s tri kostura i dvije naušnice.

- 1) Naušnica inv. br. 7775 (sl. 18) od posrebrene bronce s jednom jagodom, koja je dugoljasta i šuplja, a ukrašena je filigranskim zrcima po cijeloj površini osim na šest mjesta obrubljenih filigranskom žicom, daje dojam kolutastog ornamenta (promjer karičice = cca 6,7 cm, debljina karičice = 0,2 cm, širina jagode = 1,7 cm, dužina jagode 2,4 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7776 (sl. 19) točno kao pod 7775 s oštećenom karičicom.

C) Pribudić kod Zrmanje. Kupljeno g. 1907.

- 1) Naušnica inv. br. 7777 (sl. 20) od srebra, naroškana, t.j. ukrašena na donjoj polovini karičice filigranskim zrcima u četverostrukom nizu uz filigransku žicu; na sredini i na objema krajevima ukrašenog dijela karičice opaža se po jedno koljence od filigranskih zrnaca.

Naroskani dio naušnice je oštećen (promjer karičice = 3,12 cm, debljina karičice = 0,15 cm, debljina naroskanog dijela karičice = 0,4 cm, težina naušnice = 4,96 gr).

- 2) Naušnica inv. br. 7778 (sl. 21) kao pod 7777, oštećena, tek na koljencu opažaju se tragovi pletene filigranske žice (promjer karičice = 3,12 cm, debljina karičice = 0,15 cm, debljina naroskanog dijela karičice = 0,4 cm, težina naušnice = 5,57 gr).

D) Lipova glavica kod Perušića. Nađeno g. 1898. u ostavi novca iz XIV i XV st., kupljeno g. 1899.¹⁾

- 1) Šest jagoda vjerojatno s naušnica inv. br. 7779 (sl. 22 do 27) od pozlaćenog srebra s ostacima karičica, sve su manje ili više oštećene. Jagode su okrugle, šuplje i probušene, a kroz njih je provučena karičica očuvana fragmentarno i ovijena gusto isprepletenom filigranskom žicom. Svaka je jagoda ukrašena filigranskim zrcima u obliku osam trokutića i s nešto filigranske žice (promjer jagoda = cca 0,9 cm do cca 1,2 cm, težina jedne jagode = 1,22 gr).
- 2) Jagoda inv. br. 7780 (sl. 28) slična jagodama pod 7779, samo je čvršća i čitava; ukrašena je filigranom s osam kolutića od žice i jednim zrnem usred svakog kolutića (dimenzije kao pod 7779, težina jagode = 1,21 gr).

E) Lešće kod Otočca. Iskopano g. 1878. pri gradnji temelja kuće Ivica Begovića, kupljeno g. 1878.

- 1) Naušnica inv. br. 7781 (sl. 29) od bronce, nekada možda posrebrana, oštećena na karičici, ima četiri jagode smještene dvije na dnu, a dvije po sredini karičice. Jagode su dugoljaste, šuplje i ukrašene filigranom; svaka je jagoda razdijeljena žicom na tri polja, a na svakom polju opaža se šest trokutića i jedan romb od zrnaca. Donji dio karičice ukrašen je filigranskom žicom (veličina karičice = 5,4 cm × 8,9 cm, debljina karičice = 0,15 cm, širina jagode = 1,25 cm, dužina jagode = 1,95 cm do 2,25 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7782 (sl. 30) kao pod 7781, neoštećena, na donjem dijelu karičice opažaju se ostaci od šest petlji, na kojima su visjeli privjesci (veličina karičice = 6,2 cm × 8,9 cm, debljina karičice = 0,11 cm, širina jagode = 1,21 cm, dužina jagode = 2 cm do 2,11 cm).

¹⁾ Djelomično publicirao Brunšmid J., Vjesnik h. a. d. n. s. IV, 1900 p. 152 sq. fig. 62. Taj je nakit bio u porabi još na početku XV st. (Brunšmid ibidem).

F) Sv. Marko blizu Poduma kod Otočca. Groblje uz razvalinu crkve; iskopao i donio u muzej Brunšmid g. 1900.²⁾

- 1) Naušnica inv. br. 7783 (sl. 31) od posrebrene bronce s jednom jagodom, koja je oštećena, dugoljasta i šuplja, a na njoj se vide tragovi mrežastog ukrasa od filigranske žice (promjer karičice = cca 3,8 cm do cca 4,5 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 0,9 cm, dužina jagode = 1,5 cm).

G) Vlačko polje kod Brloga. Nađeno u muzeju među japodskim starinama.

- 1) Jagoda inv. br. 7784 (sl. 32) od bronce i srebra (?) oštećena, okrugla, neprobušena i šuplja, ukrašena na jednom kraju krupnijim pseudogranuliranim zrnima u kružnom obliku, a po sredini na dva polja s rombićima i s četiri trokutića od sitnih pseudogranuliranih zrnaca (širina jagode = 0,9 cm, dužina jagode = 1 cm).

H) Kompolje kod Brloga. Nađeno u muzeju među japodskim starinama.

- 1) Naušnica inv. br. 7785 (sl. 33) od posrebrene bronce s jednom jagodom, koja je dugoljasta, šuplja i ukrašena po sredini i pri kraju nizom filigranskih zrnaca (promjer karičice = 6,6 cm, debljina karičice = 0,13 cm, širina jagode = 1,9 cm, dužina jagode = 2,7 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7786 (sl. 34) točno kao pod 7785.
- 3)^{3a)} Naušnica inv. br. 7787 (sl. 35) od posrebrene bronce oštećena i jako patinirana s jednom jagodom, koja je dugoljasta, šuplja i ukrašena po sredini filigranskom žicom, a oko nje je smješteno naizmjenice po šest većih i manjih trokuta od filigranskih zrnaca, dok su na svakom kraju po tri manja takova trokuta (promjer karičice = 5,2 cm, debljina karičice = 0,2 cm, širina jagode = 1,6 cm, dužina jagode = 2,1 cm).
- 4)^{3b)} Naušnica inv. br. 7788 (sl. 36) točno kao pod 7787.

I) Tribalj kod Crikvenice, teren oko crkve Sv. Marije, darovano g. 1917.

²⁾ Publicirao J. Brunšmid, Vjesnik h. a. d. n. s. V, 1901 p. 48 sq., fig. 29. 1. uz jednu brončanu karičicu s odlomljenim nastavkom, tri jednostavna brončana prstena, jedan okov od brončanog lima i t. d. — U Arheološkom muzeju u Zagrebu nalazi se jedna nepublicirana naušnica od zlata iz Otočca koja mi nije sada pristupačna. Karaman pretpostavlja, da ona možda potječe s tog groblja uz ruševine crkve Sv. Marka. Vidi Lj. Karaman, Iskopine... u Mravincima etc. Rad Jug. akad. umj. r. 4 knj. 268, 1940 p. 34.

^{3a)} i ^{3b)} Nije se moglo provjeriti, da li je pouzdano lokalitet Kompolje.

- 1) Naušnica inv. br. 7789 (sl. 37) od bronce s jednom jagodom, koja je dugoljasta i šuplja (promjer karičice = cca 3,6 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 1 cm, dužina jagode = 1,5 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7790 (sl. 38) točno kao pod 7789.

J) Crikvenica. Darovano g. 1902.

- 1) Naušnica inv. br. 7791 (sl. 39) od bronce, jako oštećena, na karičici fragment jedne jagode, koja je dugoljasta i šuplja; nadalje se opažaju tragovi dviju drugih jagoda (veličina karičice = 3,1 cm × 4,1 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = cca 0,7 cm, dužina jagode = 1,1 cm).

K) Sisa k. Darovalo društvo „Siscia“ g. 1886.⁴⁾

- 1) Naušnica inv. br. 7792 (sl. 40) od posrebrene bronce s četiri jagode smještene dvije na dnu, a dvije po sredini karičice; jagode su dugoljaste, šuplje i ukrašene filigranskom dvostrukom žicom u spiralnom obliku (na svakoj jagodi po tri osmice). Donji je dio karičice ukrašen filigranskom žicom (veličina naušnice = 2,72 cm × 4,3 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 0,8 cm, dužina jagode = cca 1,25 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7793 (sl. 41) od slabo posrebrene bronce s četiri jagode smještene dvije na dnu, a dvije po sredini karičice; jagode nisu šuplje nego su radene na proboj, t. j. sastoje od osnovne žice same karičice i dvostruke filigranske žice, što na svakoj jagodi čine četiri pruge. Donji dio karičice je ukrašen filigranskom žicom (veličina naušnice = 2,8 cm × 4,4 cm, debljina karičice = 0,1 cm, širina jagode = 0,7 cm, dužina jagode = 1,15 cm).
- 3) Naušnica inv. br. 7794 (sl. 42) od bronce, jako oštećena, slična naušnici pod 7793; dvije su jagode očuvane fragmentarno, radene vjerojatno na proboj, druge dvije fale, isto tako i ukras na karičici (veličina

⁴⁾ Publicirao M. Šeper, Hrv. smotra XII, 5, 1944 p. 200 sq. uz više naušnica bjelobrdskog tipa i karičica s nastavkom u obliku slova „S“ razne veličine. Međutim Šeper nije opazio, da su naušnice inv. br. 7792 i 7793 publicirane već davno prije, i to u djelu Riegl A.—Zimmermann H., Die spätrömische Kunstindustrie II, 1923 p. 73 fig. 63, tab. XXX, 7. Zabunom je doduše za naušnicu inv. br. 7792 u spomenutom djelu navedeno, da se ona nalazi u Johanneum-muzeju u Grazu; isporedi li se sama naušnica iz Siska s reprodukcijom p. 73 fig. 63 u tom djelu očito je, da se tu može raditi samo o jednom te istom predmetu, a taj se nalazi u zagrebačkom Arheološkom muzeju. — Pripominjem još i to da se fragment jedne starohrvatske naušnice tipa s četiri jagode, koja je nađena u Sisku, nalazi u privatnoj zbirci Mateja Pavletića (prije Sisak, sada Zagreb).

naušnice = cca 2,65 cm × 3,8 cm, debljina karičice = 0,01 cm, širina jagode = cca 0,5 cm, dužina jagode = cca 0,7 cm).

L) Bošnjaci kod Županje. Nađeno g. 1940. prigodom kopanja na ciglani na 2 m dubine zajedno s ljudskim kostima, koje se nisu sačuvala. Donio u muzej Hoffiller g. 1940., vidi 1) do 3), a ostali nakit pod 4) dospio je slučajno u muzej u Osijeku.

- 1) Naušnica inv. br. 7795 (sl. 43) od bronce jako patinirane, naroskana, t. j. ukrašena na donjoj polovini karičice filigranskim zrcima u četverostrukom nizu ima filigransku žicu; na sredini i na objema krajevima ukrašenog dijela karičice opaža se po jedno koljence od filigranskih zrnaca (promjer karičice = cca 3,7 cm, debljina karičice = 0,1 cm, debljina naroskanog dijela karičice = 0,4 cm).
- 2) Naušnica inv. br. 7796 (sl. 44) kao pod 7795 (promjer karičice = 4,1 cm, debljina karičice = 0,12 cm, debljina naroskanog dijela karičice = 0,45 cm).
- 3) Naušnica inv. br. 7797 (sl. 45) od srebra, na karičici ušćuvana je jedna jagoda bikoničnog oblika, šuplja, ukrašena mrežasto filigranskom žicom. Karičica je omotana na tri mjesta jednakom žicom, te se prema tome gotovo sigurno može zaključiti da su na karičici bile još dvije jagode koje su nestale (promjer karičice = cca 3,3 cm, debljina karičice = 0,13 cm, širina jagode = 0,9 cm, dužina jagode = 0,9 cm, težina naušnice = 4,27 gr).
- 4a) ⁵⁾ Naušnica inv. br. 5991 (sl. 46) od bronce (možda posrebrene?), naroskana, slična naušnici pod 7795.
- 4b) Naušnica inv. br. 5993 (sl. 47) točno kao pod 5991.
- 4c) Naušnica inv. br. 5992 (sl. 48) od srebra (težina naušnice = 4,2 gr) s dvije jagode okrugle i šuplje od kićenog filigrana rađene na proboj s kružićima i zrcima (vidi opasku pod 4d).
- 4d) Jagoda inv. br. 5988 (sl. 49) očuvana u fragmentu, rađena kao pod 5992. Opaska: jagoda je doduše inventirana posebno u osječkom muzeju, ali je ona vrlo vjerojatno ostatak treće jagode s naušnice 5992, jer se na njoj naslućuju tragovi treće jagode.
- 4e) Naušnica inv. br. 5987 (sl. 50) od bronce, oštećena, s jednom jedva fragmentarno očuvanom jagodom.
- 4f) Naušnica inv. br. 5990 (sl. 51) od bronce, oštećena, s jednom očuvanom jagodom, gornji dio karičice je nestao.

⁵⁾ Publiciram pod 4a)—4f) naušnice iz osječčkog muzeja nađene u Bošnjacima g. 1940. na istom mjestu — s nekoliko karičica bez nastavka i jednim atipičnim prstenom — kao one pod 1)—3). Dajem, bez mjera, tek sumarno njihov opis.

M) Županja. Nadeno kraj kostura u ulici Šantava kbr. 84 pred kućom Vujkovića. Darovano g. 1909.

- 1) Naušnica inv. br. 7798 (sl. 52) od srebra; na karičici se nalazi jedno oštećeno koljenca, što imitira jagodu, izrađeno od grubih filigranskih zrnaca. Uz koljenca omotana je na karičici tanka srebrna žica (promjer karičice = cca 3,4 cm, debljina karičice = 0,15 cm, debljina koljenca = 0,6 cm, težina naušnice = 4,7 gr).
- 2) Naušnica inv. br. 7799 (sl. 53) točno kao pod 7798 s neoštećenim koljencem (težina naušnice = 5,26 gr).

N) Srijemska Mitrovica. Bez podataka.

- 1) Naušnica inv. br. 7800 (sl. 54) od srebra, na karičici se nalazi sedam koljenaca, izrađena grubo i rustikalno od pseudogranuliranih zrnaca, tri koljenca su oštećena (veličina karičice = 2,9 cm × 2,4 cm, debljina karičice = 0,1 cm, debljina koljenca = cca 0,45 cm, težina naušnice = 3,21 gr).

O) Novi Banovci na Dunavu.⁶⁾ Bez podataka.

- 1) Naušnica inv. br. 7801 (sl. 55) od srebra, na karičici se nalaze tri koljenca izrađena grubo i rustikalno od pseudogranuliranih zrnaca, dva koljenca su oštećena (promjer karičice = cca 2,5 cm, debljina karičice = cca 0,05 cm, debljina koljenca = cca 0,4 cm, težina naušnice = 1,21 gr).
- 2) Naušnica inv. br. 7802 (sl. 56) od srebra s tri jednake jagode okrugle i šuplje, izrađene od kićenog filigrana, i to na svakoj jagodi osam kružića od žice s osam zrnaca u sredini i četiri zrnca među kružićima, od kojih jedno falj. Dijelovi karičice među jagodama ukrašeni su sitnim zrcima, koja su mjestimično otpala. Iznad jedne jagode omotana

⁶⁾ Iz Novih Banovaca, i inače vrlo važnog arheološkog lokaliteta, nalazi se u Arheološkom muzeju u Zagrebu još jedna naušnica od zlata, koja mi također sada nije pristupačna. Publicirao ju je ukratko J. Brunšmid, Vjesnik h. a. d. n. s. VII, 1903 p. 81 sq., fig. 34. To je naušnica s tri jagode, smještene jedna tik do druge, izrađene od kićene filigranske žice na proboj, srednja jagoda završava ispupčenjem od četiri filigranska zrnca. Na jagodi uz otvor prema karičici nalazi se ukras poput širokog sploštenog završetka u obliku slova „S“. Brunšmid (ibidem) datira ovu naušnicu cca od XII do XIII st.; ona predstavlja vrlo zanimljiv primjerak jedne rijetke varijante slavenskog nakita. — Pripominjem, da se u sarajevskom muzeju nalazi naušnica od zlata s jednom dugoljastom jagodom i nastavkom u obliku slova „S“, nadena u Mogořjelu. Za donekle srodne naušnice iz nalazišta Kloštar vidi Brunšmid, ibidem, fig. 33, 8. O njima drugom prilikom.

je karičica finom žicom što završava koljencem od sitnih zrnaca (promjer karičice = 2 cm, debljina karičice = 0,1 cm, promjer jagode = 0,8 cm, težina naušnice = 2,67 gr).

P) Nepoznato nalazište. Bez podataka.

- 1) Naušnica inv. br. 7803 (sl. 57) od bronce (možda posrebrena?), jako oštećena; ima tri više ili manje oštećene jagode rađene od filigranske žice na proboj; na karičici omotano je nešto žice, gornji dio karičice fali (promjer karičice = cca 3,75 cm, debljina karičice = 0,2 cm, promjer jagode = cca 1,3 cm).

R) Erdut na Dunavu. Našao seljak u zemlji zajedno s rimskom aplikom i fragmentima keramike. Kupljeno g. 1933.⁷⁾

- 1) Naušnica inv. br. 7804 (sl. 58) od srebra, izrađena u cijelosti od masivnog kićenog filigrana na proboj, s tri jagode od kojih je srednja veća; na jagodama se opaža komplicirano isprepletana žica i niz većih zrnaca. Karičica je pletena od masivne dvostruke tordirane žice, koja je djelomično omotana tankom žicom (promjer karičice = 6,1 cm, debljina karičice = 0,3 cm, dužina manje jagode = 1,65 cm, širina manje jagode = 1,7 cm, dužina veće jagode = 2,6 cm, širina veće jagode = 2,45 cm, težina naušnice = 38,2 gr).

Ograničio sam se ovdje na starohrvatski nakit rađen iskucavanjem i tehnikom filigrana, a sav ostali lijevani nakit i napose različne karičice-sljepočničarke ostavljam po strani. Tipološki možemo gotovo cijeli taj materijal svesti na nekoliko glavnih tipova. To je: a) naušnica tipa s četiri jagode; b) naušnica tipa s tri jagode (naušnica s dvije jagode tako je rijetka, da čini izuzetak); c) naušnica tipa s jednom jagodom; d) naušnica t. zv. naroskanog tipa. Uz to postoje dakako različne varijante ovih tipova, odnosno rustikalni i degenerirani oblici naušnica (na pr. s koljencima mjesto jagoda i t. d.). Nije isključeno, da se ubuduće naide i na pojedine nove, t. j. do sada nepoznate tipove. Ovdje publicirani nakit nije donio tipološki ništa novo, jer su gotovo svi tipovi već ranije bili poznati i brojno zastupani, naročito u Muzeju hrv. starina nekada u Kninu.⁸⁾ Ističe se doduše ova ili ona morfološki zanimljiva pojedinost, tako na pr. napadna veličina naušnica tipa s četiri jagode s lančićem kao ukras iz Lešća (sl. 30) i Prvić-Luke (sl. 5), koje su u tim dimenzijama doista

⁷⁾ Publicirao Karaman op. cit. p. 32, n. 99, 100, fig. 22.

⁸⁾ Analogije je suviše ovdje iznositi, dovoljno je pogledati naušnice reproducirane u „Starohrvatskoj prosvjeti“ V, VI, VII etc.

rijetke među ogromnim brojem naušnica spomenutog muzeja nekada u Kninu, pa i među onima u muzejima u Zadru, Splitu i Sarajevu. Neobičan rustikalan derivat naušnice predstavlja karičica sa sedam koljenaca iz Srijemske Mitrovice (sl. 54), dok je naušnica iz Novih Banovaca (sl. 55) slična jednoj iz Dalmacije.⁹⁾ Obje se nesumnjivo mogu svrstati u rano-srednjovjekovni slavenski nakit. Jagoda iz Vlaškog polja manje je tipična od svog ostalog nakita.

Tehnika filigrana na naušnicama ovdje publiciranima razlikuje se po svojoj izradbi. Možemo ovdje, a i uopće, diferencirati dva načina izradbe filigrana, i to: filigran apliciran na podlogu (kao što je ovdje veći broj predmeta) i filigran koji sam za sebe bez podloge sačinjava predmet (sl. 41, 48, 56, 58). Pored toga različna je dakako i kvaliteta izradbe. Naročito iskače naušnica iz Erduta (sl. 58) s masivnim i kićenim filigranom. Pripominjem, da treba načelno razlikovati tehniku filigrana od tehnike granulacije, na što se kod nas nije obično obraćala, ni sa strane poznatih stručnjaka, dovoljna pažnja. Uostalom imamo pravi i nepravi filigran, t. j. pseudofiligran, i analogno tome pravu granulaciju i pseudogranulaciju.¹⁰⁾ Kovina, od koje je izrađen publicirani nakit, češće je od posrebrene i obične bronce ili od srebra nego od pozlaćenog srebra i od zlata. Nije bilo za sada prilike, da se provede kemijska ili još bolje spektralna analiza barem onih naušnica koje bi mogle sadržavati primjesa drugih kovina. Kod nas se to uopće još ne prakticira, iako se u inozemstvu vrše češće takova laboratorijska ispitivanja arheoloških predmeta.

Riječ naušnica upotrebljava se kao skupni naziv za naušnice koje vise na uhu (to su manji primjerci) i za sljepočničarke pričvršćene obično na vrpici oko glave ili u kosi (to su redovno svi veći primjerci). Pojam starohrvatske naušnice odredio je Karaman, i to prvenstveno na temelju nakita iz dalmatinske Hrvatske. Veliki broj naušnica popisanih u „Starohrvatskoj prosvjeti“ i iskopine iz grobova u okolici Splita navele su Karamana na to da taj osebujući nakit naučno obradi.¹¹⁾ Ranosrednjovjekovnim naušnicama bavio se prije Karamana sam Niederle, koji razlikuje sedam osnovnih tipova bizantskih naušnica i tvrdi, da su slavenske naušnice

⁹⁾ Karaman op. cit. fig. 23.

¹⁰⁾ Na ovo pitanje o odnosu filigrana prema granulaciji, koje je značajno ne samo za muzealce, namjeravam se osvrnuti drugom prilikom.

¹¹⁾ Karaman Lj., Zlatni nalaz Trilj etc. Vjesnik a. h. d. XLIV, 1921 pp. 4-19. Isti, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, 1930 p. p. 133 sqq. — Isti, Starohrvatsko groblje na „Majdanu“ etc. Vjesnik a. h. d. LI, 1936 pp. 81-97. — Isti, op. cit. (Mravinci) pp. 14 sq., 32-37. — Naušnicama bavili su se prije Karamana ponešto i drugi stručnjaci u Dalmaciji, tako na pr. B Poparić Naušnice etc. Bulletino a.s.d. XVIII, 1895 p. p. 57-62.

pretežno bizantski import u širem smislu te riječi, a potječu bilo iz Bizanta bilo iz ostalog Levanta.¹²⁾ Karaman zastupa mišljenje, da su naušnice iz grobova dalmatinske Hrvatske iz VIII st. nesumnjivo bizantske, ali brojne naušnice iz IX i X st. su, po Karamanu, naprotiv radovi domaćih majstora zlatara, koji slobodno oponašaju, prerađuju i dalje razvijaju tek dva do tri tipa bizantskih naušnica u nekoliko varijanata.¹³⁾ Od ovih nabrajam gore uglavnom one tipove koji su zastupani u ovdje publiciranom nakitu. Naušnica tipa s četiri jagode je najspecifičnija starohrvatska naušnica, jer se najviše udaljuje u varijacijama oblika od bizantskog uzora, t. j. naušnice tipa s grozdolikim privjeskom. Zastupana je na teritoriju Hrvatske i u okolici tog teritorija, a potječe vrlo vjerojatno iz radionica dalmatinsko-hrvatskih zlatara. To mišljenje slaže se i sa stanovištem Karamanovim. Međutim, postoje također naušnice istog tipa u srednjoj i istočnoj Evropi i to više iz ostava, a manje iz grobova, za koje Niederle smatra da imitiraju orijentalne uzore.¹⁴⁾ One pokazuju ipak druge varijacije oblika od starohrvatskih. Naroskani tip naušnice vjerojatno je najbliži bizantskom uzoru.

Suviše je ovdje ponavljati sve Karamanove argumente kojima on stavlja u vrijeme i prostor skupinu starohrvatskih naušnica prvenstveno iz IX i X st. nađenih na području dalmatinske Hrvatske, a naročito brojno zastupanih na terenu između Cetine i Zrmanje, te na otocima Brač i Hvar, odnosno u središtu tadašnje hrvatske države Trpimirovića. Po Karamanu su takove naušnice izvan tog područja vrlo rijetke.¹⁵⁾ Karaman se osvrće i na nakit VII i VIIIst. u Panonskoj nizini, među kojim se katkad nailazi i na naušnice tipova s jednom i s tri jagode, pa kojiput i s koljencima

¹²⁾ Niederle L., *Památky archeologické* XXXV, 1927 pp. 338-352. — Isti, *Príspevky k výv. byz. šper. etc.* 1930 pp. 126-150. — Isti, *Rukovět slovan. arch.* 1931 pp. 191-198. — Sada sprema nasljednik Niederlea Jan Eisner novu publikaciju slavenskog nakita s područja ČSR (pismo saopćenje) koji je, po Eisneru, bilo bizantski import, bilo domaće oponašanje stranog uzora u IX i X st. Eisner J., *Slovenské džjiny I*, 1947 p. 133.

¹³⁾ Karaman op. cit. (Majdan) p. 85 sqq.

¹⁴⁾ Niederle *Príspevky op. cit.* p. 135, fig. 67. — Isti, *Rukovět op. cit.* fig. 43, 47, 48. — Isti — Zelnitius A., *Zprávy Stat. úst. arch.* 1, 1929 fig. 14. — Schránil J., *Vorges. Böhm. u. Mähr.* 1928 tab. LXVIII, 13 i 17 — Jakimoviez R., *Wiadomości Archeologiczne XII*, 1933 tab. XIV, 1 i 17. — Jamka R., *Wiadomości Archeologiczne XIII*, 1935 tab. XV. — Radi se pretežno o ostavama iz ranog Srednjeg vijeka od siječenog srebra, koje su česte u istočnoj Evropi, ali su slabo poznate iz naših krajeva.

¹⁵⁾ Karaman op. cit. (Majdan) p. 89.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

15

12

13

14

16

18

17

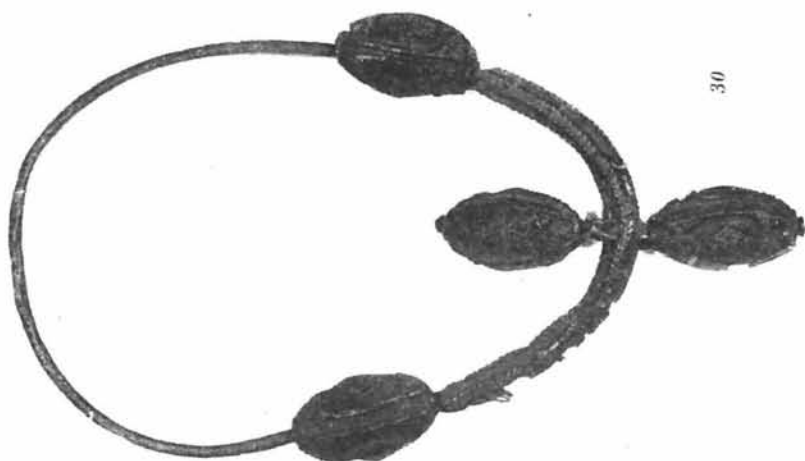
19

20

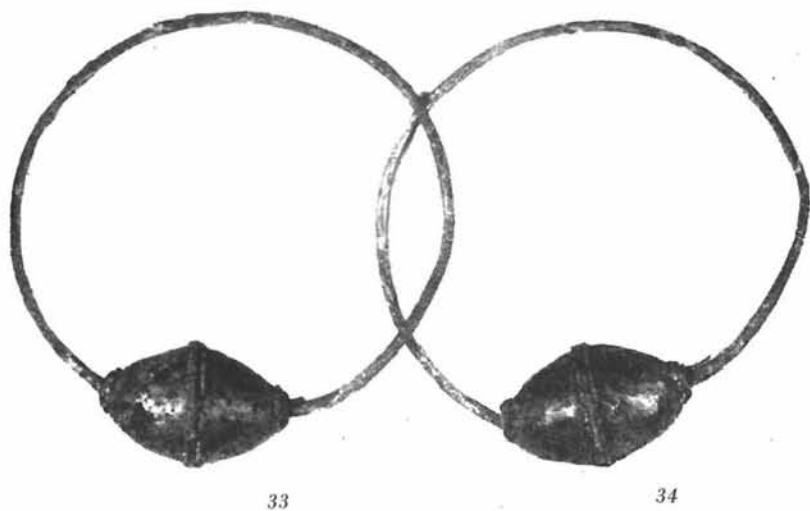
21

30

29

35

36

37

38

39

40

42

41

43

44

50

45

49

48

46

47

51

52

53

54

57

55

56

7774

58

1543

1844

2269

2568

2565

2567

mjesto jagoda (na pr. nalazišta Keszthely, Regöly i dr.)¹⁶⁾ koje su slične pojedinim starohrv. naušnicama, ali se ne upušta u to „jesu li ove naušnice u Ugarskoj import iz Bizanta ili proizvod domaćih radiona u Ugarskoj“.¹⁷⁾ On smatra „da je Ugarska u VII i VIII vijeku etapa na putu od bizantske naušnice do starohrvatske“.¹⁸⁾ Lako je moguće, da su spomenute naušnice, već zbog svoje jednostavnosti, rađene po bizantskom uzoru u Panonskoj nizini i da su pri njihovoj izradbi možda sudjelovali panonski Slaveni, koji su ih vrlo vjerojatno i nosili. S druge strane postoji nakit VII i VIII st. u Panonskoj nizini što je nesumnjivo bizantski import, a to su one poznate naušnice u obliku prošupljene košarice, pa naušnice s kockom skresanih uglova i naušnice s privjeskom u obliku izvrnute piramide. Ove naušnice nisu uopće zastupane među starohrvatskim naušnicama.¹⁹⁾ Karaman ističe, da se starohrvatske naušnice poslije cvata tog zlatarstva u IX i X st. gube pretežno u grobovima dalmatinske Hrvatske, a pored toga se javljaju u XI st. degenerirani i jednostavni više ili manje grubo rađeni i obično lijevani oblici naušnica karakteristični poglavito za XI st. u Panonskoj nizini.²⁰⁾ Jedino starohrvatske naušnice IX i X st. tipa s tri jagode, koje je Karaman isporodio s analognim ruskim naušnicama X i XI st. t. zv. kijejskog tipa²¹⁾, nisu nestale, što i Karaman nagađa već s obzirom na takove naušnice kod ostalih Slavena u XI st.²²⁾

U vezi s Karamanovom vremenskom determinantom starohrvatskih naušnica datiram ovdje publicirane naušnice uglavnom u IX i X st. To

¹⁶⁾ Hampel J., *Alterthümer d. frühen Mittelalters etc.* I, 1905 p. 367, fig. 972-974, 980-981. — Karaman op. cit. (Majdan) fig. 2, 3.

¹⁷⁾ Karaman op. cit. (Majdan) p. 91.

¹⁸⁾ Karaman ibidem.

¹⁹⁾ Karaman op. cit. (Majdan) pp. 86, 89. — Riegl-Zimmermann op. cit. p. 75. — Alföldi A., *Untergang d. Römerherrschaft etc.* II, 1926 pp. 40-45, tab. V. — Jedna košarasta naušnica nađena je izuzetno u nalazištu Crikvina kod Klisa. Bulić F., *Bulletino a. s. d. XXX*, 1907 p. 104, tab. IX. 3.

²⁰⁾ Karaman op. cit. (Mravinci) p. 36 sqq. — Isti, op. cit. (Majdan) p. 89. — Brunšmid, *Vjesnik VII* op. cit. pp. 42, 81 sq., 85.

²¹⁾ Karaman op. cit. (Majdan) p. 92 sq. — Niederle, *Rukovět* op. cit. fig. 52, 53. — Jakimowicz op. cit. tab. XVIII, 2, 6, 7, 10, 13, 16. — O naušnicama tipa s tri jagode u Rusiji uopće i o t. zv. kijejskom tipu napose vidi: Kondakov N., *Ruskiye kladi etc.* I, 1896 tab. II, III, IV, XII, XIII. — Tolstoj J. — Kondakov N., *Ruskiye drevnosti* 5, 1897 p. 120, fig. 126, 133, 184, 183, 184, 198. — Guščin A., *Pamjatniki hudožestvenago remesla drevnei Rusi etc.* 1936 tab. XIII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI. — Ovome važnom komparativnom materijalu nije se kod nas posvetila do sada dovoljna pažnja. Uvid u spomenute ruske publikacije omogućili su mi ljubazno kolege Marcel Gorenc i Stjepan Gunjača.

²²⁾ Karaman op. cit. (Mravinci) p. 36.

vrijedi za naušnice sviju lokaliteta iz Dalmacije²³), Hrv. Primorja i Like osim Lipove glavice, a jednako i za lokalitete Sisak, Bošnjaci i Županja u panonskoj Hrvatskoj. Karičica iz Srijemske Mitrovice može biti i nešto kasnija. Naušnice naroskanog tipa iz Bošnjaka mogu se još isporučiti s analognim naušnicama u sarajevskom muzeju iz okolice Srebrenice i iz Čapljinje.²⁴) Naušnica iz Erduta bizantski je import iz X ili možda iz XII—XIII st., ona je po svojim stilskim i tehničkim značajkama očito drugačija od starohrvatskih naušnica (masivnost i kićeni filigran radem savršenijom tehničkom spremom i t. d.), a razlikuje se kao bizantski rad od slavenskih naušnica naročito i po tome, što joj je srednja jagoda veća, dok slavenske naušnice imaju obično tri jednako velike jagode, kako to zorno objašnjava Karaman.²⁵)

Naušnice tipa s tri jagode iz Novih Banovaca (sl. 56) i one dvije oštećene iz Bošnjaka (sl. 45, 48) nesumnjivo su starohrvatske, ali su rađene pod jačim bizantskim utjecajem. Naročito se ističe po svojoj kvaliteti rada naušnica iz Novih Banovaca, koja je, uz erdutsku, vidljivo najljepši primjerak od ovdje publiciranog nakita. Ove tri naušnice po svom su izgledu slične t. zv. kijevskom tipu; vjerojatno su rađene od slavenskog

²³) O prstenu iz Prvić-Luke nije potrebno ovdje spomenuti drugo do opisa. Prsten nije domaći rad već, po svoj prilici, bizantski, a gema je kasnoantikna. Njegov pojava ne mijenja datiranje naušnica tog lokaliteta. Za prstenje ovog doba vidi: Karaman op. cit. (Majdan) pp. 75, 77, 94, n. 11, 45. — Niederle, Pšispěvky op. cit. pp. 121-125. — Isti, Rukovět op. cit. pp. 212-217.

²⁴) Lokaliteti Vitaljević i Skelani kod Srebrenice vidi Karaman, Poviest B. H. etc. I, 1942 p. 626 sq. — Za Čapljinu Radimsky W. Wiss. Mitt. B. H. III. p. 285 fig. .2

²⁵) Karaman op. cit. (Mravinci) p. 32 sq., n. 99, 100, fig. 22.

²⁶) Isporedi još napomenu 6).

²⁷) To nalazište još nije publicirano. Podatak mi je dao vrlo ljubazno i kolegijalno Stjepan Gunjača, pa mu i ovdje zahvaljujem na toj informaciji.

²⁸) Karaman op. cit. (Mravinci) p. 36.

²⁹) Brunšmid, Vjesnik VII op. cit. p. 91. — Karaman ibidem.

³⁰) Brunšmid, Vjesnik IV op. cit. pp. 148-155.

³¹) Konkretni primjer iz sarajevskog muzeja: pet naušnica tipa s tri jagode iz nalazišta Alipašić. Pripominjem, da se u srednjovjekovnoj zbirci tog muzeja nalazi više naušnica tipa s tri jagode, koje, čini se, nisu publicirane, a ni inače dovoljno poznate. One mogu biti iz starohrv. doba ali i iz kasnijega. To su nalazišta Mogorjelo (šest naušnica s tri jagode, dvije naušnice s četiri jagode, dvije naušnice s dvije jagode etc.), pa Maklenovac (dvije naušnice s tri jagode, tri naušnice s tri jagode od kojih je srednja zadebljana i grozdasto izdužena), Olovo (dvije naušnice s tri jagode); naušnice tog tipa iz Pothuma reproducirao je već Karaman (Poviest op. cit. p. 626 sq.), a lokalitet Prisoje (koji ih također ima) samo je usput naveo (ibidem). U analizu tog nakita dakako da se ne upuštam.

zlatara²⁶), jamačno za slavensku porabu (sve su tri jagode kod njih jednake veličine!). One mogu ići u kasnije vrijeme nego ostale naušnice. Novobanovačku naušnicu datiram otprilike mažda u XIII st. ili još vjerojatnije u XIV st. To moje datiranje osnivam na ovim argumentima:

1) Gunjača je našao g. 1947. posve sličnu naušnicu istog tipa u selu Brnaze kod Sinja s novcem Ludovika Anžuvince, a to je XIV st.²⁷)

2) Karaman spominje ženski lik s naušnicom istog tipa na konzoli zvonika Sv. Dujma u Splitu iz XIV st.²⁸)

3) Zlatarstvo u Hrvatskoj možda jenjava, ali ne nestaje u tim stoljećima što dokazuje: a) srebrni nalaz iz Slakovaca, koji uostalom također sadrži velike naušnice s tri jednake jagode; Brunšmid ga datira u XIII st.²⁹) — b) jagode iz Lipove glavice, nađene u ostavi novca XIV i XV st., što ih je publicirao Brunšmid³⁰), bile su u porabi još početkom XV st.! Sve ovo, a posebice nalaz iz Lipove glavice, očito potvrđuje činjenicu, da tradicija zlatarstva u Hrvatskoj nije nestala u srednjem vijeku, nego je tinjala i dalje, a to se vidljivo manifestira u narodnom nakitu, kojim se također bavi etnografija.³¹)

Lokaliteti ovdje publiciranog nakita svakako nadopunjuju Karamanovu tezu u tome, da se starohrvatske naušnice pojavljuju i van područja omeđenog Cetinom i Zrmanjom na gotovo cijelom hrvatskom teritoriju, i to više u Lici i na Hrv. Primorju, a nešto manje u panonskoj Hrvatskoj. Rađene su pretežno dakako u samom središtu tadašnje države narodne dinastije, a bile su u porabi najviše u IX i X st., ali i kasnije uglavnom po čitavoj Hrvatskoj, sve od Jadranskog mora kroz Posavinu do Srijema.

D O D A T A K

Ovaj rukopis bio je već poslan u štampu, kad sam dobio uvid (ljubaznošću kolege Milutina Garašanina iz Beograda) u Catalogue of the Jewellery etc. British Museuma (autor: F. H. Marshall, izdano u Londonu 1911). Od brojnog nakita publiciranog u toj zanimljivoj knjizi donosim ovdje slijedeće primjerke:

- a) Naušnice inv. br. 2565, 2566 i 2567 sve od srebra, tipa s tri jagode, ukrašene filigramom; one potječu iz nalazišta Teba u Grčkoj, i to iz grobova datiranih I st. n. e.
- b) Naušnice inv. br. 2268 i 2269 od zlata, slične naroskanom tipu s tri koljenca; one potječu iz Italije bez oznake nalazišta (slična im je ali manja naušnica inv. br. 2270 nađena u mjestu Ruvo). Vjerojatno su kasnoetrusćanske odnosno grčko-italske izradbe, datirane cca V—III st. pr. n. e.

- c) Naušnica inv. br. 2568 od zlata tipa s jednom jagodom ukrašena filigranom; ona potječe iz zbirke antiknog nakita Castellani bez oznake nalazišta i ne može se točno datirati.
- d) Naušnica inv. br. 1844 od zlata tipa s jednom jagodom ukrašena filigranom; ona potječe iz nalazišta eolske Kyme u Maloj Aziji, a nađena je s većim brojem zlatnog nakita (vidi inv. br. 1611) u jednom grobu datiranim IV—III st. pr. n. e.
- e) Narukvice (vjerojatnije su to naušnice-sljepočničarke) inv. br. 1543 i 1544 od zlata, tipa s jednom jagodom, ukrašene filigranom i granulacijom. One potječu iz nalazišta Tharros na Sardiniji, koje je feničko odnosno kartaško, a možda i jonsko (?) i to iz jednog groba datiranog VII—VI st. pr. n. e.

Naušnice iz Tebe datirane I st. n. e. neobično su slične slavenskim naušnicama t. zv. kijevskog tipa X i XI st. (vidi napomenu 21), a to nije i ne može biti slučajno; Karaman (Majdan op. cit. p. 28 sq) takove naušnice smatra srednjovjekovnim, i to bizantskog podrijetla, iako kaže: „U nespornoj ostavštini Bizanta ih nemamo“ (ibidem). Njihovo je podrijetlo svakako predbizantsko i nije isključeno, da t. zv. kijevski tip naušnice potječe od grčkih kolonija na Pontu, a ne od Bizanta, koji je doduše vršio silno jak utjecaj na slavenski nakit ranog srednjeg vijeka, ali ne bi smio služiti kao šablona. Prvi je Kondakov (op. cit. p. 30) uočio mogućnost orijentalnog podrijetla jagode, a Dalton (Byzant. Art a. Archeol. 1911 p. 543) i Riegl-Zimmermann (op. cit. p. 74) tražili su produkciona središta bizantskog nakita u Maloj Aziji i čak u Egiptu. Bilo bi tu još i drugih primjera. Tako se je nedavno Korzuhina (Kratkie soobščenija etc. XIII, 1946 p. 51) osvrnula na genetičku povezanost staroruskih naušnica X st. s antiknima. Niederle je već upozoravao na važnost antiknih i orijentalnih uzora kod više tipova naušnica (Prispěvki op. cit. pp. 126—150), međutim ove analogije nije donio, kao ni kasnoetrusćanske, slične naroskanima. Naušnice tipa s jednom jagodom iz Kyme, a pogotovo one iz Tharrosa, sve datirane prilično sigurno, očito svjedoče, kako daleko unatrag seže korijen bizantskog zlatarstva, koje se nesumnjivo razvija na antiknoj osnovi, t. j. na elementima jonsko-feničke tradicije s Levanta. To ću iznijeti detaljnije na drugom mjestu. Ovdje želim upozoriti samo na to, da ne namjeravam učiniti nikakav preuranjeni zaključak, ali nakit iz Tebe, Kyme, Tharrosa i t. d. svakako upućuje, već i s obzirom na njegovo datiranje, na oprez pri rješavanju problema o genezi oblika bizantskog i prema tome starohrvatskog nakita. Čini mi se, da bi Karamanova teza podnijela i s te strane stanovitu arheološku nadopunu.

RÉSUMÉ

ANCIENNES BOUCLES D'OREILLES CROATES AU MUSÉE ARCHÉOLOGIQUE DE ZAGREB

Dans la collection d'orfèvrerie du haut Moyen-Âge du Musée archéologique de Zagreb (section du Musée National Croate) se trouvent des boucles d'oreilles en nombre considérable que l'auteur publie dans l'article précédent. Après une description détaillée, l'auteur donne une brève analyse typologique de cette parure, accompagnée de remarques supplémentaires sur la technique de filigrane, manière dont est travaillée la plus grande partie de ces parures. Adoptant l'opinion de M. Karaman, spécialiste pour l'histoire de l'art du Moyen-Âge dalmate, l'auteur considère, que ces boucles d'oreilles furent travaillées en Croatie dalmate. Celle-ci était un centre d'orfèvrerie surtout au IXe et Xe siècle d. n. e. S'inspirant particulièrement des formes des parures byzantines, on y créait de nouvelles formes propres à cette région. Toutes ces boucles d'oreilles sont de ce même genre sauf une d'Erdut (fig. 58), que l'on peut considérer d'importation byzantine. La plus grande partie est du IXe et Xe siècle, sauf quelques-unes qui sont de dates plus récentes, par exemple celle de Novi Banovci (fig. 56) l'auteur estime d'être du XIIIe ou XIVe siècle et il montre, en ce qui la concerne, que la tradition d'orfèvrerie croate n'a pas disparu complètement, mais qu'elle subsiste à l'état latent. On en a acquis la certitude par deux exemples, l'un purement archéologique et l'autre ethnographique: a) la découverte à Lipova glavica (fig. 22-28) de parures accompagnées de pièces de monnaie d'argent datant du XIVe et XVe siècle démontre que ces parures étaient encore portées au XVe siècle, en outre b) un nombre très important de parures régionales principalement dalmates, déjà rares aujourd'hui, prouvent que ces traditions subsistent encore au XIXe siècle. Le centre de la production de ces parures était bien la Croatie dalmate, mais la situation géographique des lieux de découvertes archéologiques publiés ci-dessus prouve que ces parures étaient également portées dans toute la Croatie entre l'Adriatique et le Danube.

Appendice: A la fin, l'auteur essaye d'éclaircir un peu l'origine des formes de cette parure du haut Moyen-Âge croate d'après un nombre restreint de boucles d'oreilles du Catalogue of Jewellery du British Museum.